

ИЗВЕСТИЯ
НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ
ВАРНА

38–39 (53–54) 2002–2003

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL DE
VARNA

Варна 2005

НАХОДКА С ТРАКИЙСКИ ЦАРСКИ МОНЕТИ ОТ I ВЕК

Игор Лазаренко

Във варненския археологически музей се съхранява малка колективна находка от тракийски царски бронзови монети, сечени през първата четвърт на I в. сл. Хр. Тя е намерена през 2002 г. в източната част на Стара планина, в района на Айтоския проход. Състои се от една монета на цар Реметалк I (11 г. пр. Хр.–12 г. сл. Хр.) от типа “Глава на Август, пред нея козирог (глава на Реметалк I”¹ и тридесет и една монети на цар Реметалк II (19–37) от типа “Глава на Тиберий) глави на Реметалк II и неговата съпруга”².

Каталог на монетите от находката:

1. Л.: ΚΑΙΣΑ... ΣΕ..... . Глава на Октавиан Август с диадема, надясно. Пред нея козирог.

Оп.: ΒΑΣΙΛΕΩΣ Ρ..... . Глава на Реметалк I с диадема, надясно.

Тегло 5,42 г; диаметър 22 мм; инв. № I4932; табл. I: 1.

2. Л.: ΚΑΙΣΑΡΟΣ Глава на Тиберий, надясно.

Оп.: ΒΑΣΙΛ.ΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΝ. Глави на Реметалк II и съпругата му, допрени една до друга, надясно.

Тегло 9,12 г; диаметър 23/22 мм; инв. № 14933; табл. I: 2.

3. Л.: ΕΒΑΣ... . Като № 2.

Оп.: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟ..... . Като № 2.

Тегло 8,00 г; диаметър 23/22 мм; инв. № 14934; табл. I: 3.

4. Л.:ΑΡΟΣ ΣΕΒΑ.... . Като № 2.

Оп.: ΒΑΣΙΛΕ.. ΡΟΙΜΗΤ..... . Като № 2.

Тегло 8,37 г; диаметър 22/24 мм; инв. № 14935; табл. I: 4.

5. Л.: ΚΑΙΣΑΡΟ. ΕΒΑΣΤΟΝ. Като № 2.

Оп.: ΡΟΙΜΗΤΑΛ... . Като № 2.

Тегло 9,40 г; диаметър 22/23 мм; инв. № 14936; табл. I: 5.

6. Л.: ΚΑΙΣΑΡ.ΣΤΟΝ . Като № 2.

Оп.: ΡΟΙΜΗΤΑ.... . Като № 2.

Тегло 7,67 г; диаметър 22 мм; инв. № 14937; табл. I: 6.

7. Л.: ΚΑΙΣΑ... Като № 2.

Оп.: Надписът не личи. Като № 2.

Тегло 5,94 г; диаметър 23/24 мм; инв. № 14938; табл. I: 7.

8. Л.: Надписът не личи. Като № 2.

Оп.: ΒΑΣΙ.... Като № 2.

Тегло 7,19 г; диаметър 22 мм; инв. № 14939; табл. I: 8.

9. Л.: Надписът не личи. Като № 2.

Оп.: ΒΑΣΙΛ... ΡΟΙΜΗΤΑΛ... . Като № 2.

Тегло 8,00 г; диаметър 24/23 мм; инв. № 14940; табл. I: 9.

10. Л.:ΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤ.. . Като № 2.
 Оп.: Надписът не личи. Като № 2.
 Тегло 7,22 г; диаметър 23/21 мм; инв. № 14941; табл. I: 10.
11. Л.:ΑΡΟΣ ..ΒΑΣΤΟΥ. Като № 2.
 Оп.: Надписът не личи. Като № 2.
 Тегло 9,75 г; диаметър 24/23 мм; инв. № 14942; табл. I: 11.
12. Л.: ΚΑΙ..... ..ΒΑΣΤΟΥ. Като № 2.
 Оп.: .Α..ΛΕΩ. ...ΜΗ..... . Като № 2.
 Тегло 7,23 г; диаметър 23 мм; инв. № 14943; табл. II: 12.
13. Л.: ..ΙΣΑΡ.. Като № 2.
 Оп.: ..ΣΙΛΕ..ΗΤΑΛ... . Като № 2.
 Тегло 7,55 г; диаметър 24/22 мм; инв. № 14944; табл. II: 13.
14. Л.: ΚΑΙΣΑ... Като № 2.
 Оп.: Надписът не личи. Като № 2.
 Тегло 7,60 г; диаметър 22/21 мм; инв. № 14945; табл. II: 14.
15. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 6,13 г; диаметър 21/21,5 мм; инв. № 14946; табл. II: 15.
16. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,26 г; диаметър 23 мм; инв. № 14947; табл. II: 16.
17. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 6,33 г; диаметър 24/23 мм; инв. № 14948; табл. II: 17.
18. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,59 г; диаметър 20/22 мм; инв. № 14949; табл. II: 18.
19. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 8,83 г; диаметър 23/22,5 мм; инв. № 14950; табл. II: 19.
20. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,32 г; диаметър 23/22,5 мм; инв. № 14951; табл. II: 20.
21. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 8,91 г; диаметър 23/22 мм; инв. № 14952; табл. II: 21.
22. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 8,80 г; диаметър 23/22 мм; инв. № 14953; табл. II: 22.
23. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,90 г; диаметър 21/20,5 мм; инв. № 14954; табл. III: 23.
24. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,43 г; диаметър 23 мм; инв. № 14955; табл. III: 24.
25. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,16 г; диаметър 21/22 мм; инв. № 14956; табл. III: 25.
26. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 7,82 г; диаметър 23/23,5 мм; инв. № 14957; табл. III: 26.
27. Надписите не личат. Като № 2.
 Тегло 8,07 г; диаметър 22/21 мм; инв. № 14958; табл. III: 27.
28. Надписите не личат. Като № 2.

Тегло 9,16 г; диаметър 24 мм; инв. № 14959; табл. III: 28.

29. Надписите не личат. Като № 2.

Тегло 9,28 г; диаметър 25/23 мм; инв. № 14960; табл. III: 29.

30. Надписите не личат. Като № 2.

Тегло 6,76 г; диаметър 23/22,5 мм; инв. № 14961; табл. III: 30.

31. Надписите не личат. Като № 2.

Тегло 9,12 г; диаметър 23/22 мм; инв. № 14962; табл. III: 31.

32. Надписите не личат. Като № 2.

Тегло 6,93 г; диаметър 24/22,5 мм; инв. № 14963; табл. III: 32.

Повечето монети са силно повредени от огън и не е възможно да се определи броят на матриците, които са били използвани за отсичането им. Все пак могат да бъдат различени поне шест печата за лице и осем печата за опак. Въпреки че надписът около образа на Тиберий при всички монети е частично запазен, прави впечатление, че в него липсва титлата *автократорос*. Следователно монети на Реметалк II от типа “Глава на Тиберий / глави на Реметалк II и съпругата му” могат да се разделят най-малко на две хронологически групи. Първата обхваща монетите, върху които титлата не е изписана, а втората – монетите, върху които титлата е изписана³. В описаната находка са включени само монети от по-ранните емисии, при които титлата *автократор* липсва.

Подобни по състав находки не са новост, но съобщените и коментирани досега съкровища са от района на Пловдив⁴ и от Родопите⁵. Укриването им се свързва с размириците в Тракия през 26 г.⁶ За новата находка, която е намерена в Стара планина, може да се предположи, че е първото нумизматично потвърждение на сведенията у Тацит за палежите и опустошенията, извършвани в селищата и крепостите на планинските траки, при потушаването на въстанието в Хемус през 26 г.⁷ Самите монети не позволяват да се правят изводи за това дали собственикът им е бил един от разбунтувалите се траки, или от войници на Реметалк II, които са воювали заедно с римляните срещу сънародниците си. И двете възможности са реални, тъй като единствените царски монети, отсичани в Тракия в периода след 19 г. до 37 г., са на Реметалк II⁸.

В античната историопис сведенията за Реметалк II са съвсем оскъдни⁹. Рядкото му споменаване и то само във връзка със събития, които са се случили в период от седем години – между 19 и 26 г., оставя впечатлението, че той е един не особено значим владетел, губещ се в сянката на неговите съименници Реметалк I и Реметалк III, за които е известно, че са имали тесни контакти с римските императори Август (27 г. пр. Хр.–14 г.) и Калигула (37–41). Поради това впечатление повечето изследователи приемат, че през цялото време, когато е бил на власт, той е управлявал само част от Тракия – дела, който получил след осъждането на неговия баща Рескупорис в Рим през 19 г.¹⁰ Без съмнение, в първите години след като бил обявен за тракийски династ, Реметалк II е имал контрол само върху бащините си владения, но дали нещата са останали същите и по-късно?

Известно е, че Реметалк II първоначално е бил *династ* – статут, какъвто баща му е имал през целия си живот, но по-късно е получил от император Тиберий (14–37) титлата *базилевс*. Това става ясно от три посветителни надписа в чест на бог Аполон, намерени в Бизия (днес гр. Виза, Турция)¹¹, в бургаския квартал Изгрев¹² и в руините на Абритус (до днешния Разград)¹³, които са поставени от Аполоний Би-зиеца, син на Ептайкент, стратег на Анхиало, Селетика и Рюзика, през управлението на Реметалк. В надписите от Бизия и Абритус е посочено родословието на Реметалк. То не оставя съмнение, че зад това име стои личността на Реметалк II. Надписите са писани по времето, когато Реметалк II е бил *династ*, но след като е получил статут на цар, в два от тях¹⁴ титлата *династ* е заличена и на нейно място е изписана титлата *базилевс*¹⁵.

Промяната в титулатурата на Реметалк II има пряко отношение към монетосеченето му, тъй като върху всички монети той е представен като *базилевс*. Това не е изненадващо, защото в държавите, които са били зависими от Рим, право на монетосечене са имали само династите с царска титла¹⁶.

Според Т. Иванов Реметалк II е удостоен с царска титла след потушаването на антиримското въстание в Тракия през 26 г.¹⁷ Идеята му е възприета от Л. Огненова и М. Лазаров¹⁸, Г. Гаджеро¹⁹, а в последно време и от И. Карайотов²⁰. Приемем ли тази датировка, следва да отнесем цялото монетосечене на Реметалк II след 26 г. Обвързването на укритите съкровища с реметалкови монети от Южна България със събитията през 26 г.²¹ изключва възможността монетосеченето на Реметалк II да е било реализирано след тази година. Реметалк II най-вероятно е бил обявен за *базилевс* между 21 и 26 г.²², въпреки че при описанието на тракийското въстание през 21 г. Тацит го нарича *rex* (цар).

През 1999 г. Ив. Карайотов публикува нов посветителен надпис от стратега Аполоний, син на Ептайкент, намерен в Поморие. Той е издълбан след като Реметалк II вече е бил *базилевс*, защото няма следи от корекции на титлата му. В текста, освен че са повторени родствените връзки на Реметалк II с *династа* Рескупорис и *базилевсите* Котис и Реметалк I, е отбелязано, че посвещението е направено през тринадесетата година от управлението му. За точната датировка на надписа допринася римското име на реметалковия стратег. Към момента на поръчване на надписа той е приел името на император Калигула (37–41) и се е наричал Гай Юлий Аполоний. Това означава, че посвещението е направено в началото на управлението на Калигула, когато Реметалк II все още е бил на престола (преди края на 37 г.), а върнем ли се тринадесет години назад, става ясно, че Реметалк II е станал *базилевс* през 24 или най-късно през 25 г.²³

Тези хронологически уточнения вече са правени при датирането на монетите на Реметалк II и на епиграфските паметници, в които той се споменава, но досега не е поставян един друг не по-малко съществен въпрос. От гледна точка на политическата история на Тракийското царство през I в. е важно да се разбере дали съществува пряка връзка между царския статут на тракийския владетел и територията, която той е управлявал.

В началото на I в. почти всички земи на юг от р. Дунав, които са били населени с траки, са под контрола на един *базилевс* – Реметалк I (11 г. пр. Хр.–12 г. сл. Хр.). Същото е положението при неговия внук Реметалк III (37–44). Как стоят нещата при Реметалк II? Според изричното сведение на Тацит отначало той управлявал само част от Тракия, но след като ставал цар, властта му може би се е разпростряла върху територията на цялото царство. Доколкото ми е известно, единствено С. Саприкин приема, че след като става *базилевс*, Реметалк II придобива владетелски права над цяла Тракия.²⁴ Въпреки че е логично, това негово мнение не е възприето в българската историография.

За съжаление няма никакви конкретни данни, че между 21 и 26 г. разделеното на две части сапейско царство е било обединено, но ако се съпоставят писмените извори, местонамирането на епиграфските паметници с името на Реметалк II и разпространението на неговите монети, ще се види, че подобно предположение не е лишено от основания.

При Реметалк I тракийското царство обхваща значителна територия между р. Дунав на север, Черно и Мраморно море на изток и Егейско море на юг. На запад то е граничело с племенните територии на меди, дантелети и серди, които останали извън пределите му,²⁵ въпреки че по-късно са част от римската провинция Тракия. На север от Стара планина западната му граница вероятно го е отделяла от територията на трибалите, влязла през 15 г. в границите на провинция Мизия. Има косвени сведения, че за известно време град Калхедон в Мала Азия може би също е бил зависим от тракийското царство²⁶. След смъртта на Реметалк I през 12 или 13 г. тракийското царство е поделено от император Август между реметалковия син Котис и чичо му Рескупорис²⁷. Досега не е уточнено как точно е разделена Тракия. Предлаганите варианти са два. Според първия Тракийското царство е разделено по билото на Стара планина на северна и южна част²⁸, а според втория границата е вървяла от р. Дунав към Егейско море и е разделяла царството на източна и западна част²⁹. Ако разделението се е запазило през цялото управление на Реметалк II, следва да има концентрация на епиграфските паметници с неговото име и на монетите му само в едната половина на Тракия, без значение дали е северната или южната, източната или западната. Така ли е обаче в действителност?

Както стана дума по-горе, името на Реметалк II, придружено от титлата *династ* (по-късно променена на *базилевс*), присъства в три посветителни надписи, поставени от неговия стратег Аполоний. Те показват, че още от самото начало на управлението на цар Реметалк II под негов контрол са били източните тракийски стратегии както на север от Стара планина – стратегията Рюзика, така и на юг от нея – стратегията Анхиало. За мястото на стратегия Селетика се спори. Л. Огненова, М. Лазаров и П. Коледаров мислят, че тази стратегия се е намирала на юг от Хемус,³⁰ а според Б. Геров, Т. Иванов и М. Тачева тя е обхващала територии на север от планината.³¹ И в двата случая тя е включвала Източна Стара планина, тъй като е известно, че в един момент Селетика е разделена на две или повече части, едната от които се е наричала Планинска Селетика.³²

Освен вече известните четири надписа на Аполоний, син на Ептайкент, открити във Виза, Разград, Бургас и Поморие, има още един, който все още не е публикуван. Той е издълбан върху пиедестала на статуя на Аполон Китаред, намерена на връх Шилото, в близост до кв. Меден рудник в Бургас.³³ За съжаление не се знае дали в него фигурира името на Реметалк II, и дали са посочени някакви генеалогични или хронологически данни за него.

Не е ясно дали стратегията Астика (заедно с Бизия) е била владение на Реметалк II още от 19 г., но след 21 г. тя без съмнение е част от неговите владения. В Бизия и Аполония Понтика са намерени посветителни надписи, поставени за здравето и спасението на Реметалк и Питодорида. Съдържанието на двата надписа е различно, но информацията в тях взаимно се допълва. От бизийския надпис³⁴ става ясно, че заплахата, която ги е застрашавала, е била по време на “койлалетската война”, т.е. въстанието на тракийските племена през 21 г., а в аполонийския надпис³⁵ е отбелязано родството им с владетелите на Тракия и Понт. Реметалк е бил внук на цар Котис и цар Реметалк, а Питодорида е била внучка на цар Реметалк и цар Полемон. Тъй като Реметалк II от надписите на Аполоний Ептайкент, също е внук на цар Котис и цар Реметалк, логично се налага изводът, че бизийският и аполонийският надпис са поставени по време на управлението и за здравето на Реметалк II и то скоро след 21 г.³⁶ Е. Калинка, С. Саприкин и М. Тачева са на мнение, че в тези надписи става дума за Реметалк III³⁷, но аз мисля, че датирането им към края на първата четвърт на I в. е много по-приемливо.

Без съмнение Реметалк II е владял и Малка Скития (днешна Добруджа), защото през неговото управление черноморският град Тира, който е разположен в устието на р. Днестър, е имал тесни контакти с тракийското царство³⁸. При археологически разкопки в Тира е намерен фрагмент от надпис, в който според С. Саприкин е било изписано името на Реметалк II. Въпреки, че в запазената част от текста няма букви от владетелско име, предположението му е приемливо, тъй като в района на Тира са открити много тракийски царски монети от I в., повечето от които са на Реметалк II³⁹.

С личността на Реметалк II може да се свърже още един надпис, намерен на нос Калиакра⁴⁰. В него се споменава стратег на цар Реметалк, който се е казвал Фарсала. Издателят на надписа – М. Мирчев, предполага, че става дума за стратег на Реметалк I, тъй като в района на близкото село Българево, Каварненско често се откривали негови монети⁴¹. Тази идея е възприета от Т. Иванов, Г. Михайлов и С. Саприкин⁴², но според мен не трябва да се пренебрегва възможността Фарсала да е бил стратег на Реметалк II.

Деветте изброени надписи очертават източните и северните части на владенията на Реметалк II. Те най-общо се покриват със съвременните географски области Добруджа, Лудогорието, Източна Стара планина, Бургаската низина и Странджа планина. Данните от епиграфските паметници се потвърждават от разпространението на монетите на Реметалк II. Те се срещат често в района на почти всич-

ки западнопонтийски градове⁴³, а в Тира, Анхиало, Месамбрия и Аполония Понтика понякога са контрамаркирани⁴⁴.

Монети на Реметалк II са откривани в района на Провадийското⁴⁵ и Роякското плато, както и в местността Станата край с. Стан, Новопазарско⁴⁶.

За очертаването на южните и западните граници на царството на Реметалк II може да се използват сведенията на Тацит и информацията, която дават единичните и колективни монетни находки от Южна Тракия.

Според Тацит, в самото начало на антиримското въстание от 21 г. разбунтувалите се одриси, дии и койлалети обсадили Реметалк II във Филипопол⁴⁷, затова с основание се приема, че градът е бил първоначалната му столица. От същото сведение става ясно, че Реметалк II е имал власт над онези части от Тракия, в които са живеели изброените по-горе племена. Техните племенни територии се локализируют в Горнотракийската низина и в Родопите. В потвърждение на това заключение са откритите в тези райони монети на Реметалк II. Те се срещат като отделни монети или под формата на различни по големина съкровища в Пловдивско⁴⁸, в източните и централните дялове на Родопите⁴⁹, в Егейска Тракия⁵⁰ и на остров Тасос⁵¹.

На югозапад държавата на Реметалк II е граничила с римската провинция Македония и в частност с градската територия на Колония Юлия Августа Филипезиум. Това става ясно от един надпис, намерен във Филипи⁵². Влиянието на Реметалк II в градовете на Източна Македония проличава от избора му за жрец на Август и агонотет на градски игри в Тесалоника⁵³.

Въз основа на посочените факти трябва да се приеме, че разделянето на Тракия, извършено от Октавиан Август след смъртта на Реметалк I, е продължило най-много до края на първата четвърт на I в. Изглежда, че след бунта от 21 г. представителите на сапейската царска династия по линия на Котис и Реметалк I са били изпратени в Италия, а цялото Тракийско царство е било предадено под управлението на Реметалк II, защото през 26 г. той предвожда тракийските военни части, които са помагали на римския военачалник Попей Сабин, а въобще не се споменава бившият претор Требелен Руф или някой друг настойник на котисовите деца. Реметалк II е бил владетел до 37 г., когато Калигула определя за тракийски цар племенникът му Реметалк III (37–44).

БЕЛЕЖКИ:

¹ **Й. Юркова.** Монетни съкровища от българските земи. Монетите на тракийските племена и владетели. София, 1992, с. 290, № 160.

² **Й. Юркова.** Цит. съч., с. 295–296, № 171, 172.

³ Пак там, с. 295–296, № 171–173.

⁴ **Т. Герасимов.** Колективни находки от монети през 1956–1957 г. – ИАИ, 22, 1959, с. 359; **Д. Цончев.** Колективни монетни находки. – Годишник на Народния археологически музей Пловдив, IV, 1960, с. 209; **Й. Юркова.** Монетни находки, открити в България през 1981 г. – Археология, 1–2, 1983, с. 114.

- ⁵ **Т. Герасимов.** Колективни находки през 1951–1954 г. – ИАИ, 20, 1956, с. 610; **Д. Цончев.** Цит. съч., с. 207.
- ⁶ **Й. Юркова.** Монетите на тракийските племена и владетели, с. 202.
- ⁷ **Тас. Annal.**, IV, 48 (В: Извори за старата история и география на Тракия и Македония. София, 1949, с. 274–278).
- ⁸ **Й. Юркова.** Монетите на тракийските племена и владетели, с. 199.
- ⁹ **Тас. Annal.**, II, 67; III, 38–39; IV, 47.
- ¹⁰ **Т. Иванов.** Два надписа от античния град при Разград. – ИАИ, 19, 1955, с. 174; **Л. Огненова, М. Лазаров.** Нов надпис на стратега Аполоний Ептайкент. – ИАИ, 25, 1962, с. 201; **В. Велков.** Римска експанзия в балканските земи и превръщането им в провинции. – В: История на България, т. 1. Първобитнообщинен и робовладелски строй. Траки. София, 1979, с. 286; История на Добруджа, т. 1. София, 1984, с. 128; **Й. Юркова.** Монетите на тракийските племена и владетели, с. 201; **М. Тачева.** Реметалк/Roimetalkas, R(h)oemetalces/Rumitalca. – В: Кратка енциклопедия “Тракийска древност”. София, 1993, с. 230–231; **М. Тачева.** История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха. София, 1997, с. 92; **Р. Иванов.** Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. София, 1999, с. 26.
- ¹¹ **H. Dessau.** Reges Thraciae qui fuerint imperante Augusto. – Ephemera epigraphica, IX, Berolini, 1913 (= EE, IX), 695.
- ¹² **G. Mihailov.** Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, Vol. I: Inscriptiones orae Ponti Euxini. Serdicae, 1970 (= IGBulg., I), No 378.
- ¹³ **G. Mihailov.** Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, Vol. II: Inscriptiones inter Danubium et Haemum repertae. Serdicae, 1958 (= IGBulg., II), No 743.
- ¹⁴ IGBulg., I, No 378 и IGBulg., II, No 743.
- ¹⁵ **Т. Иванов.** Цит. съч., с. 171; **Л. Огненова, М. Лазаров.** Цит. съч., с. 201; **Т. Иванов.** Абритус. Римски кастел и ранновизантийски град в Долна Мизия. София, 1980, с. 11.
- ¹⁶ За тази практика виж **D. Sear.** Greek Imperial Coins and their values. London, 1991, p. 532–588.
- ¹⁷ **Т. Иванов.** Два надписа..., с. 172; **Т. Иванов.** Абритус..., с. 12, бел. 17.
- ¹⁸ **Л. Огненова, М. Лазаров.** Цит. съч., с. 202.
- ¹⁹ **G. Gaggero.** Nouvelles considerations sur les dynastes du Ier siecle de n.ère. – In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l’histoire et de culture thrace, III, 1980, p. 307.
- ²⁰ **I. Karayotov.** Les rois thraces de Bizia et le littoral Ouestpontique. – In: Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology. Thrace and the Aegean. Sofia–Jambol, 25–29 September 2000. Vol. I. Sofia, 2002, p. 434.
- ²¹ **Й. Юркова.** Монетите на тракийските племена и владетели, с. 201–202.
- ²² IGBulg., II, p. 154; **С. Сапрыкин.** Пифодорида – царица Фракии. – ВДИ, 2 (68), 1984, с. 145; **М. Тачева.** История на българските земи ..., с. 92.
- ²³ **I. Karayotov.** “...Arta sub Anchiali moenia...” (Ovid. Tristia, I, 10, 35) – réalités numismatiques et archéologiques. – In: XI-th International congress of classical Studies (Summaries), Kavala, 24–30. 08. 1999, p. 94; **I. Karayotov.** Les rois thraces..., p. 434.
- ²⁴ **С. Сапрыкин.** Пифодорида ..., с. 145.
- ²⁵ **Г. Михайлов.** Към въпроса за стратегиите в Тракия. – ГСУ. ФЗФ. София, 1967, с. 35.
- ²⁶ **Й. Юркова.** Монетите на тракийските племена и владетели, с. 187.
- ²⁷ **Тас. Annal.**, II, 64.

²⁸ **Т. Иванов.** Два надписа..., с. 173–174; **В. Велков.** Римска експанзия в балканските земи..., с. 285; **Хр. Данов.** Траки. София, 1982, с. 147–148; **И. Тодоров.** Р Оху. 2435 и значението му за историята на Тракия в началото на I в. от н.е. – В: *Неизвестните тракийски владетели 542–798 а.н.с.* В. Търново, 1998.

103; **Р. Иванов.** Долнодунавската отбранителна система ..., с. 25–26; **Д. Попов.** Тракология. София, 1999, с. 147.

²⁹ **Л. Огненова, М. Лазаров.** Цит. съч., с. 201; **М. Тачева.** История на българските земи..., с. 92.

³⁰ **Л. Огненова, М. Лазаров.** Цит. съч., с. 201; **П. Коледаров.** За първото отбелязване на Странджа върху географската карта, името на светилището при М. Търново и локализацията на стратегията Селетика и територията, населявана от племето Селети в района му. – В: *Странджанско–сакарски сборник*, II, 2, 1984, с. 22.

³¹ **Б. Геров.** Северната граница на провинция Тракия. – *ИАИ*, 17, 1950, с. 27; **Т. Иванов.** Два надписа..., с. 173; **М. Тачева.** История на българските земи ..., с. 308.

³² **Г. Михайлов.** Към въпроса за стратегиите в Тракия ..., с. 34–35.

³³ **П. Кияшкина.** За един неизследван археологически обект от територията на Бургас. – *Известия на Народния музей Бургас*, 3, 2000, с. 109; **П. Кияшкина, И. Карайотов.** Светилището на върха. – В: *Бургас. Вечното пристанище.* Бургас, 2000, с. 59.

³⁴ *ЕЕ*, IX, 694.

³⁵ *IGBulg.* I, No 399.

³⁶ **J. Seure.** Les derniers souverains thraces: Rhoemetalces et Pythodoris. – *Revue des etudes anciennes*, VI, 1904, p. 212–218; *ЕЕ*, IX, 691–704; **Б. Граков.** Материали по истории Скифии в греческих надписях Балканского п-ова и Малой Азии. – *ВДИ*, 3, 1939, с. 269; **Т. Иванов.** Два надписа..., с. 170; *IGBulg.*, I, p. 366.

³⁷ **Е. Kalinka.** Antike Denkmäler in Bulgarien. Wien, 1906, No 157; **С. Сапрыкин.** Пифодорида ..., с. 141–153; **М. Тачева.** Реметалк / Roimetalkas, R(h)oemetalces, Rumitalca/, с. 231.

³⁸ **С. Сапрыкин.** Тира и фракийские цари. – *Археология (Україна)*, 4, 1997, с. 46–57.

³⁹ Пак там, с. 52.

⁴⁰ *IGBulg.*, I, No 12.

⁴¹ **М. Мирчев.** Археологически паметници от Сталинско. Нови гръцки епиграфски паметници. – *Известия на Археологическото дружество в гр. Сталин (ИВАД)*, IX, 1953, с. 113–114.

⁴² **Т. Иванов.** Два надписа..., с. 174; *IGBulg.*, I, p. 44–45; **С. Сапрыкин.** Тира и фракийские цари ..., с. 52.

⁴³ **С. Сапрыкин.** Тира и фракийские цари ..., с. 52; монети от нумизматичния фонд на ГИМ Каварна; **G. Poenaru-Bordea, M. Zahariade.** Quelques monnaies de l'epoque de l'empire romain trouvees dans les environs de Dionysopolis. – In: *Numismatic and sphragistic contributions to ancient and medieval history of Dobroudja. International symposium Dobrich / 1993 (= Сборник Добруджа, 12)*, p. 89, 94; монети от нумизматичния фонд на АМ Варна; **И. Карайотов.** Монетосеченето на Месамбрия. Бургас, 1992, с. 64; **П. Кияшкина.** Изворите с много имена. – В: *Бургас. Вечното пристанище.* Бургас, 2000, с. 32; **И. Карайотов.** Месамбрия и владетелите на крайбрежна Тракия. – *ИНМБ*, 3, 2000, с. 79; **И. Карайотов.** Бронзовото монетосечене на Месамбрия. Автореферат на докторска дисертация. София, 2001, с. 50; **М. Станков.** Антични и средновековни монети, намерени в Ахтопол. – *Студентски проучвания (ИФ, СУ "Кимент Охридски")*, 3, 1975, с. 376, 378, табло I, 4–6.

⁴⁴ **С. Сапрыкин.** Тира и фракийские цари ..., с. 52; **И. Карайотов.** Монетосеченето на

Месамбрия ..., с. 64; **И. Карайотов**. Месамбрия и владетелите на крайбрежна Тракия ..., с. 79; **И. Йорданов, А. Койчев, В. Мутафов**. Средновековният Ахтопол VI–XII в. според данните на нумизматиката и сфрагистиката. – Нумизматика и сфрагистика, 2, 1998, с. 85–86, бел. 2.

⁴⁵ **Л. Лазаров**. Данни за монетната циркулация на провадийската крепост (по материали от Дългополския музей). – Нумизматични проучвания и материали (авторска поредица), част 3, 1997. В. Търново, 2001, с. 9, бел. 8.

⁴⁶ Монети от нумизматичния фонд на Регионален исторически музей – Шумен.

⁴⁷ **Тас**. *Annal.*, III, 38.

⁴⁸ **Й. Юркова**. Монетите на тракийските племена и владетели, с. 199–200.

⁴⁹ **Й. Юркова**. Монетите на тракийските племена и владетели, с. 198–201; **И. Прокопов**. Нумизматична колекция на Смолянския музей V в. пр. н. е. – VI в. София, 1991, с. 56.

⁵⁰ **Й. Юркова**. Монетите на тракийските племена и владетели, с. 200, бел. 72; **К. Chryssanthaki**. Les rapports entre Abdère et les Thraces, vus par les documents monétaires. – In: *Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology. Thrace and the Aegean. Sofia–Jambol, 25–29 September 2000. Vol. I, Sofia, 2002, p. 424–425.*

⁵¹ **О. Picard**. Thasos et la Thrace: l'apport des monnaies de bronze. – In: *Settlement life in ancient Thrace. IIIrd International Symposium "Cabyle". Jambol, 1994, p. 270, 274.*

⁵² **P. Collart**. *Philippe, ville de Macédonie depuis ses origins jusqu'à la fin de l'époque romaine.* Paris, 1937, p. 255; **Й. Юркова**. Монетите на тракийските племена и владетели, с. 201, бел. 74; **О. Picard**. *Op. cit.*, p. 270.

⁵³ **М. Тачева**. История на българските земи ..., с. 89.

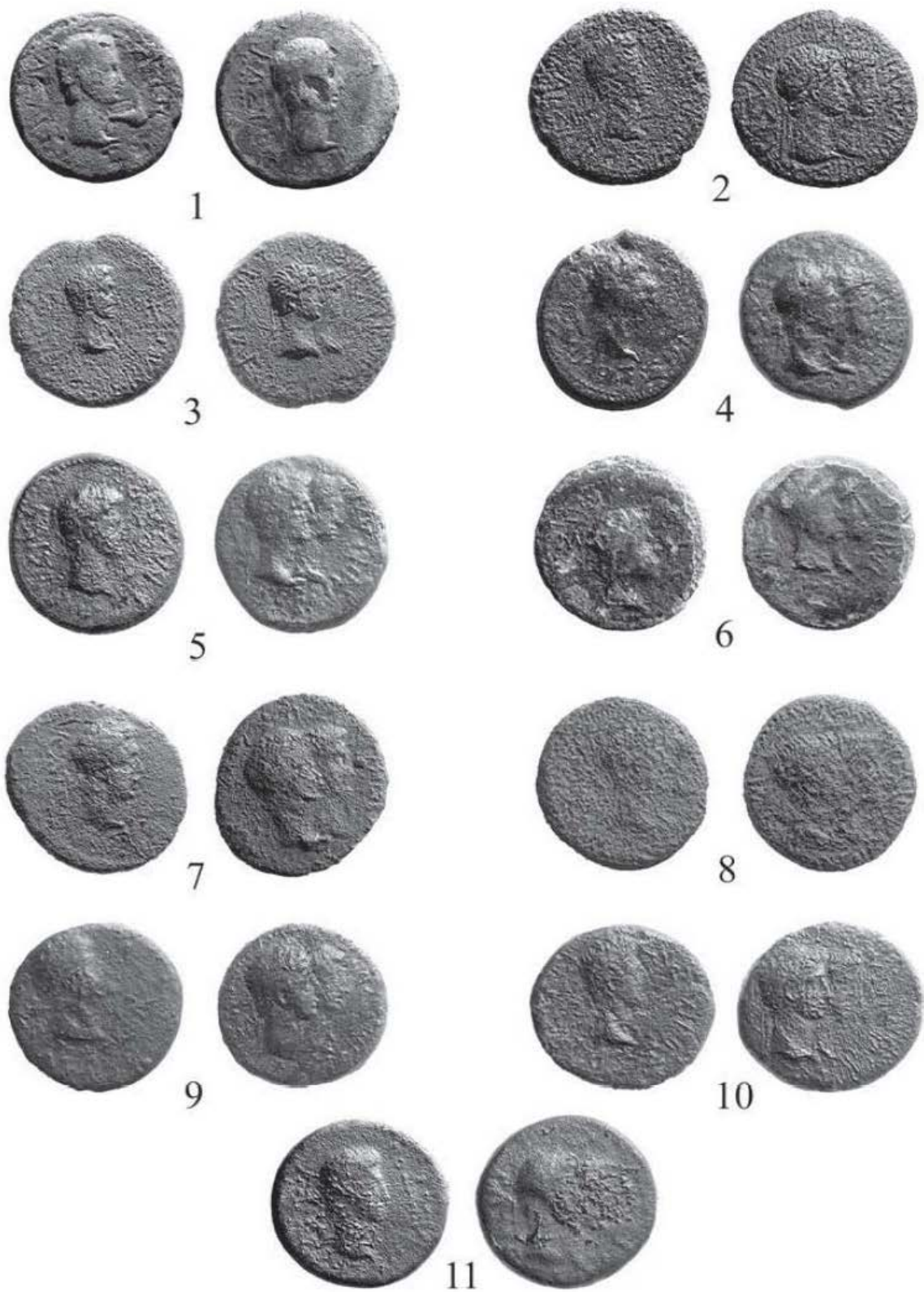

Табл. I: 1. Бронзова монета на тракийския цар Реметалк I; 2–11. Бронзови монети на тракийския цар Реметалк II

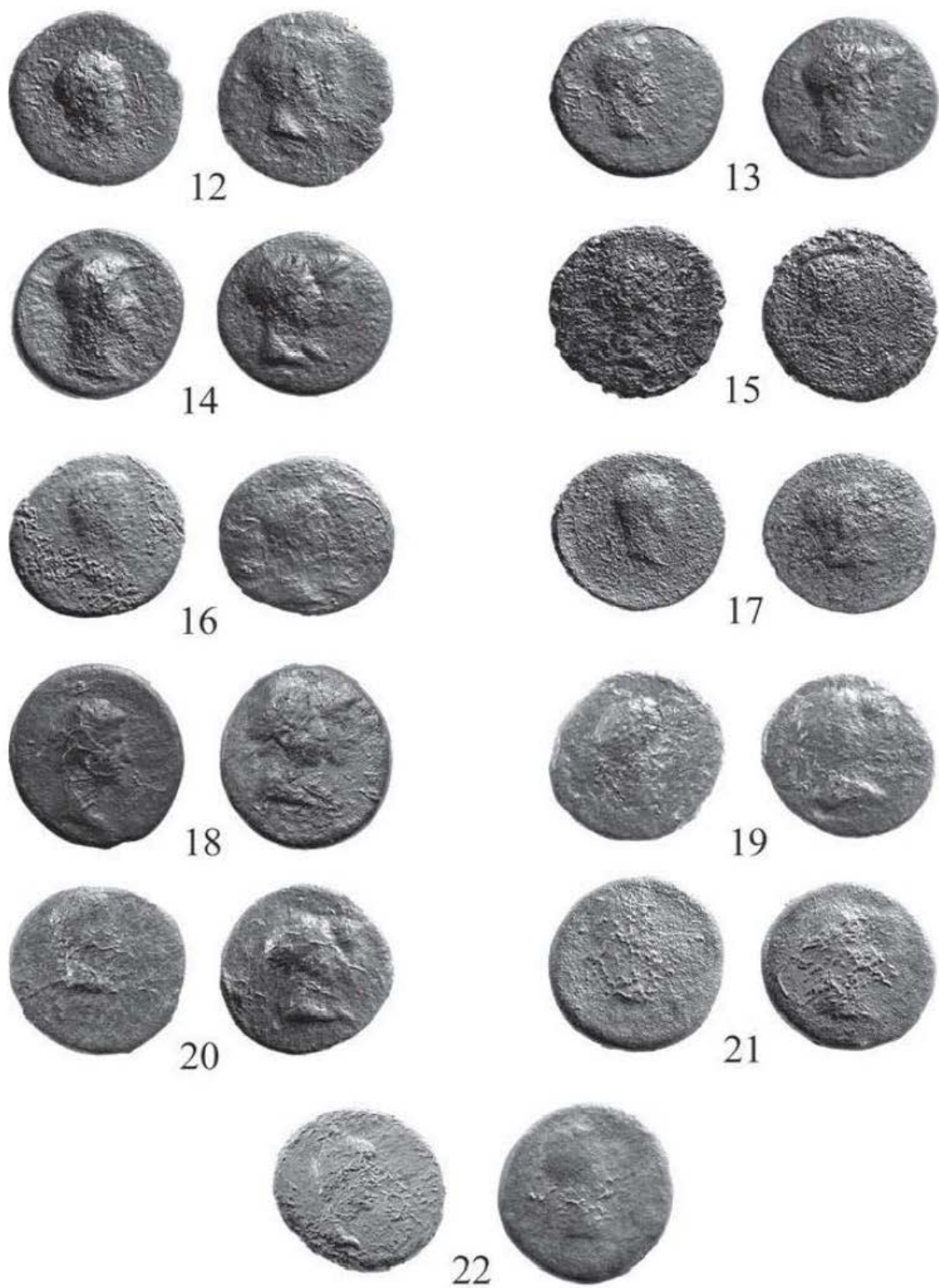

Табл. II: 12–22. Бронзови монети на тракийския цар Реметалк II

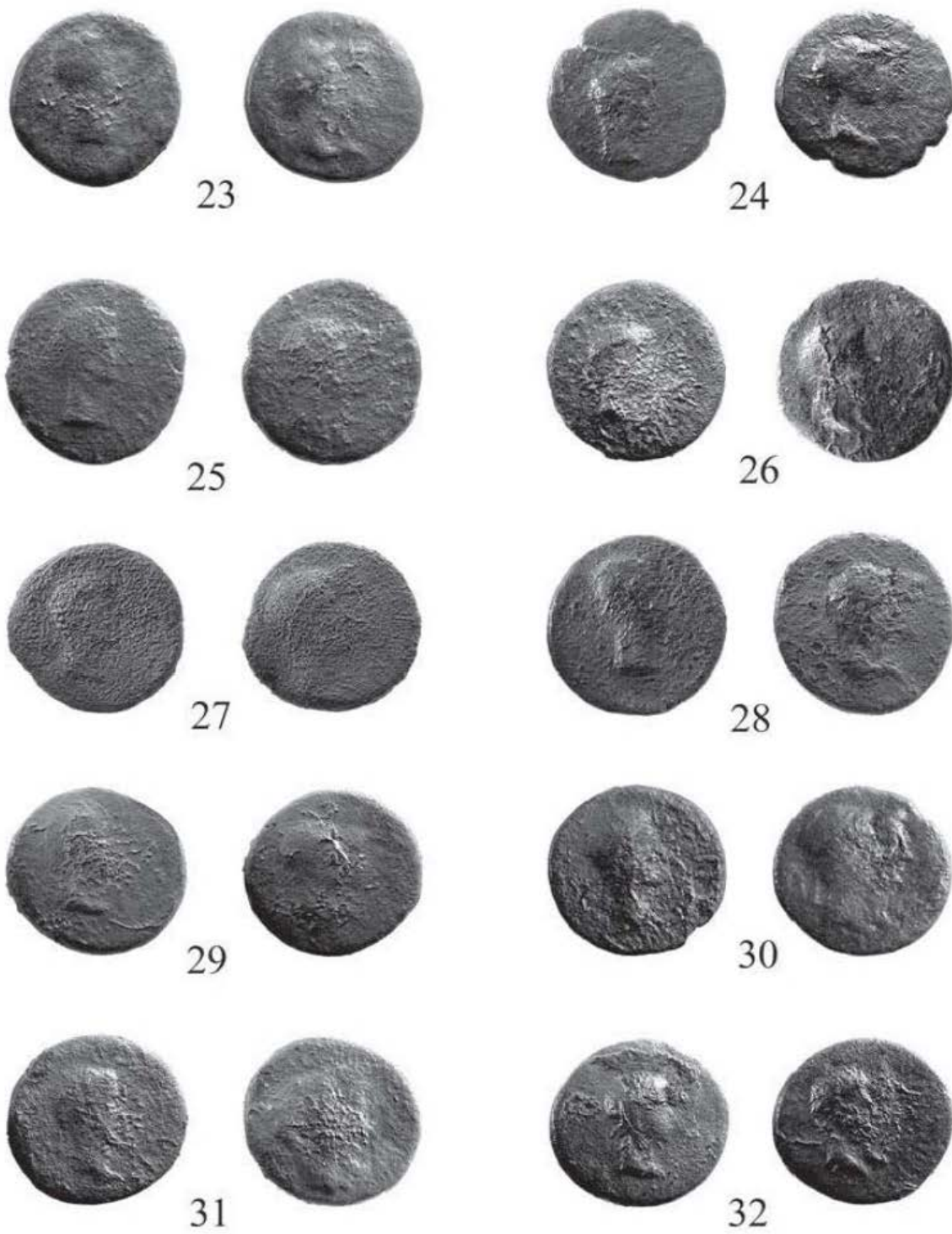

Табл. III: 23–32. Бронзови монети на тракийския цар Реметалк II